

LUBY MARGIT

## A jószág népi orvoslása\*

Minden élet érték, melyet állandóan fenyeget betegség és halál. Ezeket magától távol tartani az élőnek önfenntartása diktálja. Amióta az ember szolgálatába állította az állatot, annak egészségéről, betegségében gyógyításáról való gondoskodása az emberre hárul. Ez nemcsak erkölcsi kötelessége, hanem egyúttal saját anyagi érdeke is. S mondjuk meg úgy, ahogy van, bizony a gondoskodás rugója többnyire az anyagi érdek, s nem az erkölcsi kötelezettség átérzése.

Az állat, sőt talán az ember gyógyításában is az embernek jó tanítómesterei voltak az állatok. Városlakó ember is tudja, mert megfigyelheti saját kutyáján, hogy amint tavasszal a fű zsendül, gondos válogatás után megrág és megeszik a kutyája valamiféle füvet. Nem akármilyent, hanem valami ősi ösztön alapján éppen azt, amelyikre szüksége van. Pásztoemberek név szerint fel tudják sorolni azokat a füveket, amelyeket a jószág nem eszik meg, vagy csak éppen betegsége esetén szálaz belőle.

A legkényesebb válogatós állat a ló, sokkal kevésbé finnyás a szarvasmarha. Természetes a következtetés, hogy amék füvet a jószág nem eszi meg, annak szokatlan íze, mérgező ereje van. Tudjuk, hogy voltaképp az orvosság adagolt mérég, s így ha módjával, bizonyos esetekben használja az ember ezeket a füveket, akár maga, akár a jószága betegsége esetén, azok gyógyerejüket kifejtik. Hiszen fűben, fában van orvosság, s nincs is olyan őállapotban élő nép, amely számtalan gyógynövényt ne ismerne, s a mai orvostudománynak egyenesen rovására lehetne írni, hogy nem értékeli kellően a népi orvoslás gazdag anyagkincsét, holott számtalan eset igazolta már az ősi gyógymódokat.

Éppen, mint a legmodernebb orvosi tudományban, a népi gyógymód is ismeri a megelőző, védekező, távol tartó fázist, és ezt követően a beállott betegség gyógykezelését. A távol tartó eljáráshoz tartozik a jószág gondozása, mert hiszen valakinek a testi épségét, egészségét fenntartani voltaképp betegségmegelőzés. Hogy a rendszeres táplálkozás, a jó tyúkól, disznóól, a takaros istálló mennyire fokozza a jószág egészségvédelmét, azt csak az a gazda tudja megmondani, aki ezeket már kipróbálta, modern, egészséges istállókat épített.

A jószág egészségvédelmét szolgálja az a nyírségi kiscgazda ismerősöm, aki a *tojásbaj*at soha kidobni nem engedi, hanem megszárittatja a *blóderbe* [sütőben], és megtörve, korpa közé keverve vagy sózáskor megeteti azt a tehénnel. Bornyúnak meg egyenesen kanálba adja be, mert ezzel előmozdítja a csontképződést, elősegíti az emésztést.

Ugyancsak az egészség fenntartásához tartozik, hogy lovát, marháját a nyári légycsípepektől valamennyire védelmezze. Igaz, hogy a babona azt mondja, hogy aki szentelt

\* Luby Margit írásain minimális változtatásokat hajtottunk végre: modernizáltuk a helyesírást és egységesítettük a következetlen jelöléseket, de megtartottuk a szöveg sajátos, stílus értékű néprajzi formáit, dőlt betűvel emelve ki a tájleltű szavakat, kifejezéseket. Kerek zárójelben a szerző, szögletes zárójelben a közreadó magyarázó megjegyzései találhatók.

*ciruval* (vagyis húsvéti ünnepen templomban megszentelt barkával) megsimítja az állatát, azt a légy abban az esztendőben nem bántja. De azért okosabb gazdák mégis inkább törnek a mezőn *csudafa* (bolondító beléndek) levelet, és azzal dörzsölik meg lónak, bornyúnak a lábát. Az óvatosabbja arra gondol, hogy kutya erős méreg ám a *csudafa*, jó azzal csinján banni, megteszi ugyanezt a szolgálatot a töklel meg a kender is; ez utóbbinak különösen erős a hatása. Elég erre azt felemlíteni, hogy ha kendert áztatnak holt vagy akár élő folyóágak medrében, a kendertől elkábult halak a sekély vízre jönnek ki vergődve, ott verik őket agyon. A kicsinyjét ott fogják meg kézzel a gyerekek. Elbódulva, nyomorultul elpusztulnak a kenderméregtől. Így pusztult ki a Túr folyó híres rákállománya az évről évre megisméltendő kenderáztatások során, azóta is hiába próbálják újra betelepíteni.

A természetes gondozáson kívül a járványok elleni védekező eljárásnak is vannak ősi nyomai. Az egyik öreg kondás szerint „mikor dög van” (ami sertésvészt jelent), úgy tíz-tizenöt szál *disznópecért* tesznek az ivótálba. Arra öntik a moslékot, errül itatják. Nem eszi meg a disznó, de nem is szabad sokat eléje tenni, mert erős ez a fű. Vannak úgynevezett *baromfüvek*, amelyek egyenesen ilyen bajt megelőző hatásúak. Így Nyír-meggyesen azért szólnak a disznó ketrecibe a disznó alá kakukkfüvet, hogy a jószág el ne tetvesedjék. Sertésvész esetén ilyen védőfű a *földibodza*, s ha a tüdeje rossz a disznónak, akkor *kehfüvet* húznak a fülébe.

Ha azután beteg a jószág, akkor fordulnak a füves-, javas-, tudós asszonyokhoz, -emberekhez. Mert az orvosláshoz nem mindenki ért, arra születni kell, no meg megfelelő hozzáértő öregektől kell azt elébb megtanulni, akik egy pusztuló, ma már igazán csak romjaiban élő, gyógynövényekkel való orvoslás emlékeit őrzik. Sajnos néha nagyon is jól őrzik: tudományukat gyakran nem hajlandók elmondani semmi rábeszélésre. A titok átadásával elveszne gyógyító erejük – mondják –, majd haláluk óráján elmondják egy kedves emberüknek. De ki ismeri előre saját halála időpontját, és mennyi gyógyfűnek, receptnek a titkát viszik így magukkal a másvilágra az egész természettudomány, vagy néha csak a babonákat őrző néprajz kárára?

Ezeknek a füveseknek, tudósoknak a java azt állítja, hogy az állat vagy ember gyógyításához való *dudvanövényeket* – már amelyeket szárított állapotban kell hasznosítani – Szent György-nap előtt kell összegyűjteni, mert a kora tavaszi zsenge fűnek az „ereje” nagyobb. Lehet, hogy a nedvkeringés megindulása a frissebb hajtások gyógyerejét fokozza. A természettudósoknak kellene erre választ adni. A *nyes* (nyers) állapotban használatos füvetek pedig napfelkelt előtt, harmaton kell szedni. Igen bölcs rendelkezés, mert ilyenkor leginkább pormentes a növény. Felüdítette az éccakai hívség [hűvösség], és tisztára mosta a hulló harmat. Még egy szabályt tudok a gyógynövények szedésére, és ez az, hogy a növényt száráról le kell tépni, törni, és sohasem szabad azt késsel, kaszával vágni.

Az elmondottakból következik, hogy a növény szárított vagy friss, *zöld* állapotjában használatos a gyógyításhoz, de van arra is kádencia, hogy maga a növény hagymája vagy *gyűkre* (gyökere) a hasznos.

Az egérfarkkóróból [cickafarkból] minden füves, tudós már a nyár folyamán nagyobb mennyiséget gyűjt és felteszi bokorba kötve szárítani a padlására. Ekevasba

hágott a jószág, vágott, rúgott sebet kapott, az egérfarkkóró hosszú levele megtörve, megmorzsolva, óhájjal [múlt évi disznóhájjal] vagy *sajtalan* [sótlan] szalonnával keverve, ruhára kenve kerül a sebre. Biztosan tisztán is tartja, meg is gyógyítja. De megesett, hogy az egyik juhásznak megharapta az ujját a disznó. Egérfarkkóró leveléből szedett egy jó maroknyit, összetörte a juhászbort rézkampójával, a tenyerében szétmorzsolta és a növény levét így csurgatta a sebre. Meggyógyult. Így tehát ennek a növénynek *nyes* és szárított levele egyformán hatásos.

Ha az egérfarkkóró erejét a jószág vagy az ember nem állná, akkor útilapu vagy acsalapu levelét veszi fel az ember. Kisebb sebre elég, ha az ember megnyalazza a levelet és úgy tapasztja a sebre. Szívja annak a tüzesességét [lelohasztja a gyulladást]. Ne hökkenjünk vissza attól, hogy a levelet meg kell nyalazni. Ha ujjunkat megvágjuk, önkéntelenül is a szájunkba kapjuk és kiszívjuk, s ma már az orvosi tudomány is elismeri a nyál fertőtlenítő erejét. Igen, de télen nincs acsalapu, mert ennek csak frissen szedett *nyes* levele hasznos – ilyenkor vöröshagymának egy levelét kell a hagymáról lefejtetni, s ez még a gyült sebet is kitakarítja. Egy éccaka elveszi annak tüzét.

Ha azután a seb elmérgesedik, tályog támad a jószágon, akkor a tályogfű [hunyor], a tályogyökér segít. Ez szép lombos növény, levelét tejjel leforrázzák s úgy borítják a tályogra. Bizonyos, hogy elszívja.

Kelésre borogatást kell tenni, mégpedig a feketemályva gyökerének főzetéből. De ki is fakasztja a legmérgesebb kelést is a reszelt vereshagyma, ha gabonaliszttal, libapihével nyersen összekeverve a kelésre borítják.

Nagy szatmári sarakba térdig dagaszt a jószág, kerékagyig süllyed a szekér. Ha most hirtelen szikkad, akár mert felfagyott, akár mert tavaszi szelek hirtelen megkeményítik, olyan *görös* [rögös] lesz az út, hogy azon bizony a szarvasmarha körme könnyen eltörik. Akkor gondos, hozzáértő ember azt a körmöt kipucolja, a sérült körömhegyet levágja egyenesbe, azon van, hogy egy kis vér is jöjjön a pucolás nyomán, s ezt a sebet fenyőszurokkal besütik. Megtüzesítenek egy vasat, a fenyőszurkot ehhez odatartják, s amint megolvad, forrón csepegtetik a sebre. Ott hűl meg. Egy hét alatt beszárad, s ez alatt a szigetelés alatt nem is gennyed soha, a köröm meg lassan benövi. Persze addig istállón áll a jószág. A sebnak légmentes elzárását ma már az orvosi tudomány is elfogadja. Ugyanezt az eljárást így alkalmazom, ha a ló patája sérült meg: a patát ki kell faragni addig, míg csak a tört résznek a tövéig nem ért az ember. Akkor sósavval teleönti, suszterszurkot gyújt, s azt forrón belecseppenti a patába. Vattával, ha az nincs, csepűvel jól kitömi. A patkó és a pata közé kis pléhlemezt kell szorítani, hogy újra meg ne üthesse. Akár mindjárt be is lehet fogni [a lovat], s feltétlenül meg is gyógyul.

Állatnak a hályogos szemiről leveszi a hályogot és visszaadja látását a következő eljárás: mezei vadnyulat kell fogni, olyat, amék még nem eszik füvet, csak az anyja tejjel él. Annak ki kell venni a *gömböc*it (gyomrát). Azon belül van valami olyasmi, mint a turo. Azt levenni, megszáritani, és nádon keresztül a hályogos szemre ráfűjni. Rövidesen leveszi a hályogot. Jármiba egy ember nemcsak az állatján, hanem hozzátartozóján is jó eredménnyel próbálta, pedig annak a szeme világát az orvosok sem tudták visszaadni. Mozsárban megtört üvegpör, kristálycukor rövid nádcsővön az állat szemébe fűjva annak mindenféle szemfájását gyógyítja.

Mérges *csúszó* (kígyó) is megcsípi néha a jószágot. Könnyű felismerni, hogy *csúszó-csipés* bántja, mert olyan a jószág *bűri* [bőre] ilyenkor, mintha *paszulyszemek* [babszemek] volnának alatta. Erre van ördögi tudomány, ráolvasás is, de ezt nagyon kevés ember érti [tudja]. Próbált [tapasztalt] pásztor azonban ilyenkor folyóvízbe állítja a jószágot, hogy a víz átsapjon a hátán, s azután eret vág rajta.

Mindenféle jószággal megeshetik, hogy *rihes* [rühös] lesz. De ez csak elhanyagolás dőga. Így vélekednek legalább[is] a juhászok, akiknek aztán sok bajuk van a *rihes* juhval. Morvai Péter híres juhász azt mondta egyszer:

– Na komám! Ha én húsz esztendeig leszek Csillag Sándornál juhász, akkor se lesz *rihes* a juhom! Akkor is elég lesz nekem ez a kis szaruzsir!

Avval csak kihajtotta a juhokat az országút kellős közepébe, ott vágatta össze őket karikába (tereltette egy *fűtba*) a pulival. Sose nyúlt többet a juhhoz! Nevetett, ha tudakolták, hogy mit csinál velek [velük]. Azt felelte:

– Nem kívülről kell azokat kezelni, hanem belülről. Én a bojtáromat úgy tanítom, hogy te lehetsz *rihes*, de a juhodnak nem szabad *rihesnek* lenni, mert te elmegy a patikába, kigyógyítanak, de a juhot nehezebb kitakarítani!

Tisztán átadni a gondjaira bízott jószágot a másik pásztornak, a pásztor büszkesége. Tudok két híres juhászról. Kovács István helyet változtatott, azt mondja az utódjának:

– Na Péter ecsém! (Merhogy Morvai Péter lett az utódja.) Tiszta juhot adok át neked. Egy *rihes* nincs benne!

Azt mondja a másik:

– Nézze István bátyám! Nem szóltam vón egy szót se, de ha mán felhozta, hát fogjon nekem ebbe a *falkába* egy juhot, amék nem *rihes*!

Avval csak elővette őket:

– Ez is *rihes*, ezt fogja meg, ez is *rihes*!

Mind *rihes* lett a juh abba a minutumba, amikor a tudós pásztor akarta!

Hát az igaz, hogy gonosz juhász képes terjeszteni a *rihesség*et. Améknek *rihes* a juha, leveszi rulla a betegséget, azt sóba összetöri, oszt elmegy a másiknak a *falkájába*. Beleteszi valamék juhnak a szájába, mer ez csak egy csipet, és az egész nyáj megkapja.

Van rá patikaszer is, de az otthon főzött orvosság biztosabb. Kell hozzá egy kiló disznózsír, negyed kiló rézgalic, ugyanannyi kéneső, egy deci vastag terpentin. Ezt össze kell főzni fazékba *plattan* öregre [tűzhely vaslapján sűrűre]. Elég egyszer rákenni a sebre, meggyógyul. Szoktak az orvossághoz még dohányt is főzni, avval is erősebb a leve, de akkor mán éppen különösen *igyelni* kell arra, hogy szemét-száját a jószágnak ne érje [az] orvosság, mert a szer mérges.

Olyan asszonyról, aki minden javastudománya mellett az operálókést, magyarán a bicskát a kezébe venné, nem tudok. Viszont a pásztorok közt annál gyakoribb az ilyen készséggel megáldott ember. Nemcsak a hályogot tudja az ilyen a jószág szeméről egy egyszerű éles bicskával levenni, nem csak eret vág, van – különösen a juhászok közt több is –, aki a koponyalékelést is elvégzi a jószágon. A legügyesebb ilyen pásztor Császár Sándor. Mesteri könnyű kézzel dolgozik. Nem ritka betegsége a birkának, hogy *megkeringősödik*. Hólyag képződik ilyenkor az agyban, s a birka kínjában forog-forog, míg elpusztul.

Ilyen esetben Császár Sándor kitapogatja a koponyán a fájdalmas helyet. A csont a beteg hely felett öregén [tompán] szól, puhán kopog, míg másutt éles a kopogása. Mint egy kétpengős, akkora kerek helyen felvágja a bőrt, de nem vágja le azt egészen, csak félrehajtja. Kékkövel elállítja a vérzést, kivési kör alakban a csontot, s azt belső felével odaszorítja a felvágott bórszelvényhez. Így a bőr is, meg a csont is nedvesen tartja egymást arra a kis időre, amíg ő dolgozik. Az agyhártya felhasításához maga lapított el egy erősebb tűt késpengévé, s mielőtt felhasítaná, a tű vastagabb végével kitapogatja a hólyag helyét. A hólyag felett éles tűvel meghasítja az agyhártyát olyan pontossággal, hogy magától kiugrik a hólyag. De az is megeshet, hogy görbe tűvel kell azt az agyvelőből kiemelnie. Most helyére illeszti a csontot, szabályszerűen összevarrja a bőrt, egy kis tiszta vászonruhát borít rá, nem fojtva, csak lazán, hogy a levegő járja a sebet. A vászonruhát aztán locsolgatja *dudvanövények*ből főzött orvossággal.

Ez a pompás fertőtlenítőszer a pásztoroknak is hasznára vált már, mert a nyíregyházi kórházban le akarták már vágni lóharapástól megfeketedett karját. Megszökött ez elől a pásztor, és odahaza a nyúlárnyék, róka farkok, innyújtófű meg a békanyelv leveleiből főzött fertőtlenítőszerrel borogatta a karját. Ezt is csak egy vékony vászonruhával, hogy a levegő járhassa. Meggyógyult, csak a keze fején látszanak meg ma is fehér foltokban a mély lóharapás nyomai.

Csak rövid ízelítő ez népi kultúránk hagyományaiból, szánva arra, hogy mindig többen legyünk, akik ezt értékelni és megbecsülni tudjuk.

\* \* \*

## Az óvoda és a néprajz

Mi hozta létre az óvodát? Nálunk egy lelkes magyar nőnek a gyermek és a magyarság iránti szeretete, tíz évvel előbb, mint a kontinens bármely országában; pontosan 1837-ben. Angliában napközi otthonok képében életre hívta az angol gyáripar fellendülése, mert a gyári munkára kényszerülő anya helyett valakinek gondoskodni kellett a gyermekekről. A családnak ez a széthullása ma is fennáll. A közösség nem tehet egyebet, mint hogy szorgalmazza a napközi otthonok, óvodák számának szaporítását, hogy hároméves korától hétéves koráig minden gyermek részese lehessen a közösségi nevelésnek. Kapja meg itt a szükséges egészségügyi gondozást, és rakják le itt lelkébe egész kultúránk alaprétegeit. Járja végig nyelvben, dalban, táncban, játékban azt az iskolát, mely a magyart magyar gondolkodásúvá neveli. Osztálykülönbség nélkül egy közösségből nőjenek ki a gyermekek. A közösség roppant nevelő, összekovácsoló ereje állítsa egy síkra a gyermekeket. Ez a nevelés alapvető munkája.

A gyermek hat-hét éves koráig több tapasztalatot szerez, mint egész későbbi életében, s amit ez a kor elront, azt semmiféle későbbi nevelés helyre nem hozza – állapítja meg Kodály. S mennyire igaza van! Itt dől el, hogy a gyermek bele nő-e a magyar élet szellemi közösségébe. A népnyelv és a klasszikusok nyelvkincsével az óvoda a magyar nyelv szellemét adja át. Ősi ritmusokban, dallamokban a zenei kultúra alapjait rakja

le. Tánc- és játékbán az életet jelentő munkára készít elő. S mindez beletartozik a néprajz birodalmába.

Milyen legyen a nyelv, melyet az óvodában hall a gyermek? Csak a népnyelvnek és [a] klasszikusok nyelvének szabadna az óvodában elhangzani, mert ez a két „értékálló eleme” van a nyelvnek. Csak az a baj, hogy kevésbé ismerjük a népnyelvet, és köznyelvünk mindent elnyelő szürkesége, fülsértő magyartalansága, idegen szelleme úgy megfertőzte már beszédünket, hogy alig-alig tudunk tőle megszabadulni. Jaj, ha azt el lehetne érni, hogy az óvónő beszéde a nyelv tiszta tükre legyen, milyen gyönyörűen zengene újra a magyar szó a harmadik nemzedékben! Nyelvileg nehezebb az óvónő feladata városon, kevert ajkú lakosság közt, s ilyen esetekben felette fontos, hogy az óvónő beszéde tagolt, értelmes, világos magyar nyelvű legyen. Az idegen etnikai egységbe [más tájnyelvi közösségbe] került óvónő igyekezzék elsajátítani a szókinccset, tanulja meg szokásmondásaikat, gazdagítsa tőlük nyelvét. Mert nem igaz az, hogy a népnyelv szegény! Gazdag és változatos az! Néhány példát rá: a Szamosháton, Szatmárban a tűzvész neve *tűz*, Erdélyben égés. A Szamosháton *a búza kihányja a fejit*, másutt *kalászba szökik*. Nálunk a kemencét *fűtik*, a székelyek *hevítik*. A táblán elnyújtott tészta a Tiszaháton *egy szál tészta*, Székelyföldön *lapitón siritett tészta*. Nálunk soha sincs *aszály*, csak *szárazság* van. De az aztán rettenetes. A magvaváló szilva: *szárazmagú*. Pompás, szemléletes kitétel. De azért a szakirodalom nem veszi át.

Városon született ember aligha tudja olyan gyönyörűen *pászítani* [illeszteni] a szót, mint ők. Az ügyefogyott: *holdfogytán született ember*. A makrancos gyermek: *bojtorjános*. Adósságát akkor adja meg, amikor *szilvamag alá szánt*. Vagyis sohanapján, mert a Szamosháton az árokparton vadon kél a szilva, *onnat oskolázzák be*. Az ingatag anyagi helyzetű: áll, mint *vizen a buborék*.

A népnyelv azután gyermekdalaiban zeng. Az egész óvodai zenei anyag egyszólamú melódiák alapján állítandó össze, hisz a gyermeket ebben a korban kizárólag a ritmus, a melódia érdekli. A dallamokhoz kíséretet adni felesleges is, káros is. Zavarja a gyermeket. De bármily gyenge legyen melódiaérezke, a ritmust, az életnek ezt a legősibb elemét hiánytalanul átérzi, benne lüktet a vérében. Népünk hagyományos és ma már bőségesen feltárt, összegyűjtött gyermekdalaik kimeríthetetlen változatosságban állnak az óvó rendelkezésére. Így nyugodtan lomtárba kerülhetnek a tandalok, mellőzendők az önszerzemények, s szabályként kellene kimondani, hogy az óvodából sürgősen száműzendő minden felnőttek csinálta iskoladal.

Dal és tánc az óvodában egymástól el sem választható. A tánc táplálkozik az ősi hagyományból és [a] felsőbb rétegek általánossá vált táncaiból. Az óvodában csak az ősi hagyományokat őrző táncnak van helye. Önkéntelenül adódik, hogy a csoportba verődött gyermekek kört formálnak, úgy fognak játékba, dalba. Somogyban *karikázás*, Sárközben *játszó*, másutt megint *karéjozásnak*, *karéjnak* mondják. A játék lényege abban áll, hogy a kör közepén álló egy vagy két alakot körültáncolják. Ez a körtánc mágikus és mitikus hagyomány. Talán az ősi házassági formulák egyik változata. Mert annak, hogy egy emberpár egymásra talál, annak mindig és mindenütt volt és van valami ünnepélyes formája. Úgy gondolták talán, hogy a körbeállt közösség mágikus erejét átsugározza a bent állókra? Vagy a sámán, az ősi közösség papja maga állt a kör



középpontjába, és az ő mágikus ereje sugárzik ki mint központból a körben állókra? A babonás hatalomra vágyó ma is kört, *várat* kerekít a porba maga köré; a kör vonalát gonosz át nem lépheti, védve van. A gyermek mindig a felnőttek életét utánozza, s nemzedékről nemzedékre adja át az ilyen ősi szokást, még akkor is, mikor a hagyomány már értelmét elvesztette, feledésbe is ment. Vagyis a gyermekjátékok, táncok, dalok primitív ember voltunknak ismeretlen töredékeit őrzik.

Ki ne tudná ma már, hogy a játék a gyermek számára az a kiélési forma, melyben gyengeségét nem érzi? Az történik, amit ő akar. Kocsis és ló egy személyben. Mama és vendég és gyermek váltakozva. Ez a játék a gyermek számára a valóságos élet. A lélektani kutató a játékban a munka előfutárját látja, felkészülést az élet küzdelmes munkájára. Ez csak nagyobb ösztönzést adhat nekünk arra, hogy a gyermek játékos kedvét kielégítsük. A játék számára örömforrás, ritmus, cselekvés. Ezért eleme a játéknak a mozgás, a ritmikus mozgás: a tánc és annak kísérője, a dal. A néprajz hozzáfűzi, hogy a játék és a játékszer ősi hagyomány. A gyermek játéka az egyetemes játékkincsé. Meglepők a hasonlóságok és egyezések minden népfaj és minden ország játékszerei közt. Mindenki ismeri a *zúgattyút*, *zúgató-* vagy *zungatófát*. Lapos deszkadarab, de a lénia [vonalzó] is megteszi. Egy lyukon spárgát húznak át rajta, s mint ostort forgatom. Zúgó hangot ad. Ma nálunk gyermekjáték. De az első új-guineai expedíció egy részét azért koncolták fel, mert a szépen faragott *zúgatófákat* egy tiszt el akarta vitetni. Felkoncolták őket, mert a legényavató szertartásokhoz, tehát mágikus szertartáshoz voltak használatosak.

A magyar gyerek gubacsból, cirokból, *málé-*, akarom mondani kukoricaszárból csinál magának jármos ökröt. Közismert a vesszőparipa. De Petőfi nádparipán lovagolt, mert az Alföld fában szegény volt. A szabolcsi fiú meg *förgő-*, napraforgószár fejére veti a kantárt, s az illúzió teljes, hiszen kantára is van: igazi ló tehát. Állati csontból csontcsikó lesz a gyerek szemében, s ha nincs vásári falovacská, ez teljesen pótolja azt. Perzsiái ásatások alkalmával sírokból, romokból előkerültek négykerékű, lapocskákra szerelt állatok. Az ókori egyiptomi gyermek állatjátékai közt ott a krokodilus. Miért? Mert az utánzó játék mindig a környező világot példázza. A zörgő, csörgő, labda a görög klasszikus korban éppoly ismert játék volt, mint ma, csak az anyag változik. Babával pedig minden nép leánygyermeké játszik. Kitűnő tanulmányul szolgálna egy országos babagyűjtemény. Persze nem iparművészeti babákra gondolok, hanem a rongy- és agyagbabákra, melyeket a kislány maga öltöztet, tekerget ruhába, becézgeti, nevelgeti, meg is fenyíti, ahogy azt anyjától látta.

A gyermekdal, tánc és játék ősi kapcsolataira igyekeztem rámutatni. Nem kisebb ember, mint Kodály állapítja meg, hogy a tudat alatti nemzeti vonások legjobb megalapozója a néphagyomány, elsősorban játék- és gyermekdalaival. Ezeket a nemzet közkincsévé kell tenni, s ez az óvoda feladata. Aki hétéves koráig idegen dallamokat szív magába, idegen játékokat gyökereztet meg tudatában, az magyarul érezni és magyarul gondolkodni már nehezen fog az életben.

Óvónőnek lenni nem foglalkozás, hanem hivatás, elhivatás. Munkája nem zárul az óvodai munkával, egész életét annak kell szentelnie. Meg kell nyernie a szülők bizalmát, meg kell osztania velük a nevelés és a gondozás munkáját is. Népi gyermekne-

velési rendünk feltárása is előttük álló feladat. Éppen ezért kell néhány szót a néprajzi anyag gyűjtéséről is mondani.

Az első természetesen a bizalmas viszony megteremtése az asszonyokkal. Ezt nem szerezhetem meg azzal, ha minden tartózkodást levetkezek a magam részéről, mert népünk egyes vidékeken igen zárkózott, bizalmatlan minden *gyűttment* szemben. Debrecenben pedig *gyűttment* mindenki, akinek nem Basahalmán errül vágta el a köldökét. Sohase lehetek fölényes! Csak érdeklődhetek tapintatosan a másik magyar szellemi kincse után. Egy szinten kell állnunk, és ha érdeklődésemben ők érzik magukat okosabbnak, helyzetem máris könnyült. Benne van az emberi természetben, hogy szívesebben tanít, mint tanul. Népünk ott, ahol a városi hatás még nem rombolta le az ősi hagyományokat, merev szertartási formákat tart be. Nem szokás berontani a házba, és előállni azzal, hogy ezért vagy amazért jöttem. Tempósan megy az ilyesmi. Meg azután ahány ház, annyi szokás, ahány falu, annyi törvény, mondják ők maguk is. Ügyeljünk tehát: se házi, se falubeli szokásrendet ne sértsünk.

A köszöntés és annak fogadási módja vidékenként más. Vannak a hétnek bizonyos napjai, amelyeken nem illik látogatóba menni. A falu, amelynek népe, különösen nyáron látástól vakulásig dolgozik, korán fekvő. Lámpaoltás után nem illő sehová se bekopogni. Látogatásunkat sohase nyújtsuk hosszúra, feltartjuk a háziakat a munkában. A látogatás alatt is meg kell teremteni a megfelelő légkört, és csak azután térni a tárgyra. Meg kell figyelni a falu életritmusát, és abba beleilleszkedni. Könnyű megütni az embernek a bokáját, ha úri közömbösséggel nem tanulja meg a szokásrendet! Egy családot látogattam meg. Az asszony kiszállt az *esztovátából* (a szövőszékből), amikor beléptünk. Beszélgetés közben nyugodtan megnéztem a munkában álló szőttest. Az asszony zavarba jött, mentegette magát, hogy *likás* a vászna (itt-ott fekete a szál), mer-hogy *fulánkos* [szulákkal benőtt] volt a kendere. Engem egy kislány kísért el, addig rángatta a kabátomat, hogy végre is elbúcsúzva elmentünk. Na, volt is mit hallanom a kislánytól! Még annyit se tudok, hogy ha az asszony kiszáll az *esztovátából*, az azt jelenti, hogy nem akarja megmutatni a vásznát! Közelibe se szabad annak ilyenkor menni, mer vagy csúnya és azt restelli, vagy a jó szövő féltékeny rá, hogy el ne lesse más az ő munkáját! Még jó, hogy a tűzhelyen a *fazokba* bele nem néztem, mer az aztán a legszörnyűsebb hiba! Így pergett az én kislányom nyelve, s mindenben igazat kellett neki adnom. Ez önérzetét igen nevelte, s később sem sajnálta tőlem az oktatást. Ügyeljünk! Ha nem vezetnek minket a *ház* (szoba) belső részébe, ha az asszonynép közül valaki a faülésű széket nem törli meg kötényével, mielőtt helyet kínálna, ha az asszony farral forog felénk [a hátát mutatja], ha közel ültetnek az ajtóhoz, ott tudnom kell, hogy a vendég nem becses. Olyankor jobb is azt gondolni, hogy megél a *kódus* egy ház nélkül, és mindjárt odább is állni. De ilyenkor is végire kell járnom, mit hibáztam el. Alkalmatlan időben mentem, tapintatlan voltam? Valami oka mindennek van.

Senkinek sem lenne annyi alkalma a babonakörök felgyűjtésére, mint az óvónőnek. Például: a beteg gyermeket megfűstölik, ráolvasnak, megfűrösztik. Féltik szemveréstől, piros szalagot kötnek bokorra a csuklójára, mert ez védő szín. Más színeknek esetleg ártó hatásuk van. A rontószöveget mormolják, [de] nehezen lehet megtudni. Aki elmondta, az lemondott és átadta vele rontó vagy gyógyító tudományát is, így hát



természetes, hogy féltékeny rá. De esetleg leírja, mert ezt a hagyomány nem tiltja. A szövegek a néprajzi tudomány számára értelmetlenségükben is becsesek. Az újszülöttet látogatói megköpöködik. Ne botránkozzunk meg ilyesmin, ez ma már úgyis csak jelképes, de ősi hagyomány, és a teljes jóakarát jele. A látogató ezzel bizonyítja, hogy nem akar ártalmára, rontására lenni sem a gyerekeknek, sem az anyjának. Roppant óvatosan járjunk el babonás gyógymódokkal szemben! Ha kinevetem, azzal a babonát még nem irtottam ki, csak elrejtőzik előlem. Ajánljunk észszerű eljárásokat a gyógyításra, az egészséges gyermeknevelésre. Az egészséges gyermekeken nem kell babonás gyógymódokat alkalmazni.

Tanuljuk meg, hogy a komaság egyes vidékeken megtiszteltetés. Százféle szabálya van. Például a pásztor mind koma. Nem is tegezik egymást, ez is [a] megbecsülés jele. A komával *osztozni* (veszekedni) nem szabad. A komaság elfogadása kötelező, hisz „lelket váltani hívja”. Zöld fűben ha áll, az is elszárad alatta, ha megtagadja. Van édes koma, *kis koma*, *nagy koma*, *tűrűlvágott koma*, van azután *nevezetbe való koma* is, ami talán megfelel a baráti komaságnak. Mindennek egy a vége: az óvónó élje bele magát munkahelye környezetébe, és ha lehet, jegyezze is fel tapasztalatait.

Ahhoz azonban, hogy az óvónó a rábízott gyermekek lelkében a magyar kultúra alapjait kiépíthesse, ahhoz az is szükséges, hogy őt erre képesítsük. A képzőből ne hozzon magával hangsúlyban és mondatfűzésben is idegen, megfertőzött nyelvet. Ne magyartalan dallamokat és játékokat hozzon magával, hanem ismerje Kiss Áronnak [Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1891] és a későbbi néprajzi gyűjtőknek idevágó gyűjtését. Kerülje a felnőttek gyártotta tandalokat. Valószínű nem megoldható az, hogy etnikai egységek [népcsoportok] számára neveljünk egyes óvónőket. De legalább ismerjék meg ezeknek az egységeknek jellemző jegyeit! Ha lehetséges, helyezték [az óvónőt] abba az etnikai egységbe, amelyből származik. Legalább itt szakíthatnánk a múltnak azzal a hibájával, hogy az értelmiség mindig idegenből jött. A képzés anyaga simuljon a néprajzi tudomány eddig feltárt anyagához, az egyes tantárgyaknak adja meg néprajzi hátterét. Kérdés tárgya lehet az is, legyen-e még a néprajzi aláfestés mellett külön tantárgy is maga a néprajz.

Egész kultúránk alapját az óvoda adja meg. Nincs ennél fontosabb iskolafaj. Törőd-jünk vele egyszer a magyarság sorsfordulójának órájában!